

DOI:10.26104/NNTIK.2023.94.16.052

Примкулова Ж.Дж.

ОЮН ГЕНДЕРДИК ШАЙКЕШТИКТИН ФЕНОМЕНИ КАТАРЫ

Примкулова Ж.Дж.

ИГРА КАК ФЕНОМЕН ГЕНДЕРНОЙ ИДЕНТИФИКАЦИИ

Zh. Primkulova

GAME AS A GENDER PHENOMENON IDENTIFICATIONS

УДК: 101 (065.8)

Бул макалада оюн теориясы гендердик шайкештиктин феномени катары каралат, андан тышкары анда айтылгандай, оюн жүрүм-турумунун жүрүм-турум стереотиптери салттуу түрдө эркекке таандык: үстөмдүк жана агрессивдүүлүк, текебердик жана сарказм, авантюризм жана активдүүлүк. Эмоционалдуулуктун ашыкча көрүнүшү адам үчүн жат абал болуп эсептелет, аны алсыз жана эркелетип мүнөздөйт. Ал өзүн камсыздоочу, коргоочу, күйөө, үй-бүлөнүн патриархы жана ата, кээ бир тарыхый доорлордо кожоюн катары көрсөтүүсү керек. Аялдык, эреже катары, жумшактык жана камкордук, боорукердик жана ийкемдүүлүк, компромисске даяр болуу менен байланышкан. Үй-бүлө очогун сактоочу жана үй кожайкеси, сүйүктүү жар жана эненин ролу, сезимдери жана боорукердиги аялга жүктөлгөн. Гендердик шайкештик маселеси, аны интерпретациялоо жана аны оюн практикасында ишке ашырууну түшүнүү байыркы замандан келип чыккан жана бүгүнкү күндө да чон кызыгууну жаратууда.

Негизги сөздөр: оюн, гендердик шайкештик, виртуалдуу дүйнө, заманбап маданият, экзистенциялар, трансформация, альтернативдүү сценарийлер, гендердик оюн, приоритеттик тандоо, феномен.

В данной статье рассматривается теория игры как феномен гендерной идентичности, также в ней говорится о том, что поведенческие стереотипы игрового поведения традиционно мужские: доминирование и агрессивность, гордость и сарказм, авантюризм и активность. Чрезмерное проявление эмоциональности считается чуждым для человека состоянием, оно характеризует его как слабого и избалованного. Он должен представлять себя добытчиком, защитником, мужем, патриархом семьи и отцом, а в некоторые исторические периоды – хозяином. Женственность, как правило, ассоциируется с мягкостью и заботой, добротой и гибкостью, готовностью идти на компромисс. Женщине отведена роль хранительницы семейного очага и домохозяйки, любимой жены и матери, чувств и доброты. Проблема совместимости полов, ее толкования и понимания реализации в игровой практике восходит к глубокой древности и вызывает большой интерес по сей день.

Ключевые слова: игра, гендерная идентификация, виртуальный мир, современная культура, экзистенция, трансформация, альтернативные сценарии, гендерная игра, приоритетный выбор, феномен.

This article discusses game theory as a phenomenon of gender identity, it also says that the behavioral stereotypes of game behavior are traditionally male: dominance and aggressiveness, pride and sarcasm, adventurism and activity. Excessive manifestation of emotionality is considered a state alien to a person; it characterizes him as weak and spoiled. He must represent himself as the breadwinner, protector, husband, family patriarch and father, and in some historical periods - the owner. Femininity is usually associated with gentleness and care, kindness and flexibility, and a willingness to compromise. The woman is assigned the role of the guardian of

the family hearth and housewife, beloved wife and mother, feelings and kindness. The problem of gender compatibility, its interpretation and understanding of implementation in gaming practice dates back to ancient times and is of great interest to this day.

Key words: game, gender identification, virtual world, modern culture, existences, transformation, alternative scenario, gender play, priority selection, phenomenon.

Азыркы дүйнөдө адамдын шайкештик түшүнүгү жаңы формаларды жана аксиологиялык координаттарды түзүү менен трансформацияланууда. Заманбап маданиятта психологиялык, социалдык, маданий, интеллектуалдык жана физикалык өзгөчөлүктөргө толгон стереотиптүү эркек менен аялдын ролдук иш-аракеттеринин салттуу комплекси калыптанган.

Гендердик мамилелердин трансформациясы заманбап маданияттын баалуулук багыттарын жана бар экендигин өзгөрткөн бифуркация чекитине айланат. Гендердик шайкештиктин салттуу чөйрөсү (үй-бүлө, дин, идеология, билим берүү) адамдын өз ордун, маданий турмушта белгилүү бир өнүгүн ээлөөгө мүмкүндүк берген белгилүү бир жүрүм-турум стереотиптеринин калыптанышын билдирет.

Өзүнүн ички түшүнүгү, адамдын өзүн тигил же бул жыныстын өкүлү катары кабылдоосу гендердик шайкештике айланат. Өзүн-өзү аныктоо, репрезентативдик, кийим-кече, баарлашуу ыкмасы, ишмердүүлүктөгү кызыкчылыктарды актуалдаштыруу аркылуу жүрүм-турумдук стереотиптүү образдарда жана аракеттерде чагылдырылган оюн конкреттүү гендердик ролдогу адамдын шайкештигине өбөлгө түзөт.

Күнүмдүк жашоо, сүйүү, эркиндик, руханий дүйнө, өзү жана башкалар менен жеке гендердик мамилелердин болушун бекемдеген экзистенциалдардын ролун аткарат. «Адамдын бар экени, болмуштун ага мүнөздүү болгон жашоо жолу экени, анын болмуш катары эмес, бар болуу менен болгон мамилеси жана бул мамиленин мүмкүнчүлүгү катары калыптангандыгын билдирет» [1, 41-б.]. Болмуштун экзистенциалдары адамдын инсандык, гендердик да өзгөчөлүгүн тынымсыз тандоо процессинде көрүнөт.

Оюндун башка түрлөрү сыяктуу эле, гендердик оюн да катышуучулардын аракеттерине жана жүрүм-турумуна жараша утууга же жеңилүүгө алып баруучу белгилүү стратегияны колдонуу менен жеке кызыкчылыктарга жетүү каалоосуна негизделген. Л.И. Ковалева мындай деп жазат: «Гендердик оюн – бул

адамдын оюну, анын сценарийлери биринчи кезекте тигил же бул гендердик коомчулукта тигил же бул доордо кабыл алынган эрежелерге ылайык түзүлгөн маани-маныздык, тилдик конструкцияларды камтыйт» [2, 252-б.].

Гендердик оюн белгилүү бир маданий реалдуулукта “эркек”, “аял” аныктамасын түшүнүүгө мүнөздүү болгон стереотиптик жүрүм-турумда жана мүнөздөрдө көрүнгөн белгилүү гендердик шайкештиктерди түзүүнүн технологиясына айланат. «Жыныстык менен байланышпаган көптөгөн кубулуштар (жаратылыш жана маданият, сезимталдык жана рационалдык, кудайлык жана жердеги, руханий жана денелик ж.б. бул жуп түшүнүктөрдүн ичинде кандайдыр бир иерархия түзүлөт» [3, 55-б.].

Оюн жүрүм-турумунун жүрүм-турум стереотиптери салттуу түрдө эркекке таандык: үстөмдүк жана агрессивдүүлүк, текебердик жана сарказм, авантюризм жана активдүүлүк. Эмоционалдуулуктун ашыкча көрүнүшү адам үчүн жат абал болуп эсептелет, аны алсыз жана эркелетип мүнөздөйт. Ал өзүн камсыздоочу, коргоочу, күйөө, үй-бүлөнүн патриархы жана ата, кээ бир тарыхый доорлордо кожоюн катары көрсөтүүсү керек. Аялдык, эреже катары, жумшактык жана камкордук, боорукердик жана ийкемдүүлүк, компромисске сактоочу болуу менен байланышкан. Үй-бүлө очогун сактоочу жана үй кожойкеси, сүйүктүү жар жана эненин ролу, сезимдери жана боорукердиги аялга жүктөлгөн.

Гендердик шайкештик маселеси, аны интерпретациялоо жана аны оюн практикасында ишке ашырууну түшүнүү байыркы замандан келип чыккан жана бүгүнкү күндө да чон кызыгууну жаратууда. Көптөгөн илимий жана публицистикалык эмгектер гендердик оюнда ачылып жаткан эркек менен аялдын мамилесинин негиздерин табуу көйгөйлөрүнө арналган (А.Менегетти, Дж.Морено, К.Вилбер, Г.Блумер, П.Бурдые, Т.Парсонс, Н.Смельсер жана башкалар).

Бул макаланын максаты – оюнду гендердик шайкештикти калыптандыруунун салттуу жана заманбап практикасынын көрүнүшү катары кароо.

Изилдөөнүн методологиялык негизин философиялык антропологиянын идеяларына жана принциптерине, структуралык-функционалдык мамилени колдонууга, салыштырма анализге; Дж.Хейзинганын оюн теориясы, Э.Гуссерлдин феноменологиясы түзөт. Синергетикалык ыкма гендердик оюндун маданий трансформациясын жана өзүн-өзү уюштурууну кароого мүмкүндүк берет.

Адамдын оюнуна табияты гендердик оюн чындыгын чагылдырган аң-сезимди жана тил коддорун түзүүчү маалыматтык компонентке негизделген. Гендердик оюн феноменинин дискурсу үй-бүлө жана нике институтунда, билим берүүдө, жалпыга маалымдоо каражаттарында, искусстводо, илимде, укукта,

медицинада ж.б. көрүнөт.

Заманбап бийлик институттары белгилүү бир гендер үчүн зарыл болгон программаларды ишке ашырууда, гендердик коммуникациялардын зарыл стратегияларын түзүүдө, гендер, маданияттар, жамааттар жана дүйнөлөр ортосундагы чек араларды бүдөмүктөйт. Жогорку гумандуу жашоо технологиялары модада, адамды максаттуу түрдө программалоо, өзүн таануунун жана көрсөтүүнүн салттуу ыкмаларын жок кылат. Буга байланыштуу Э.Тоффлер белгилегендей: «Биз жогорку технологияларды эң кыска, бирок ошол эле учурда эң туруктуу продуктуну – адамдын сезимдерин чыгарууга мажбурлай турган биринчи цивилизацияга айланабыз» [4, 262-б.]. Гендердик оюн ишинин жүрүшүндө алынган сезимдер ар башка жыныстагы өкүлдөр үчүн күч жагынан бирдей болушу мүмкүн, бирок, эреже катары, алар жүрүм-турумда башкача көрүнөт.

Маданий-тарыхый практикада гендердик мамилелердин трансформациясын талдоо гендерге байланыштуу оюн аракеттерин кабыл алууда, түшүнүүдө жана конкреттештирүүдө мотивдердин айырмасын айтууга мүмкүндүк берет [5, 239-248-бб.]. Демек, адам үчүн оюн – бул атаандаштыктын актысы, жашоо стили, жеке ишеними, күрөш жана дуэл аркылуу анын “менин” көрүнүшү. Бардык нерседе атаандаштык: бизнеске, жумушка, аялга, хоббиге, баарлашууга жана аракетке болгон мамиле бар. Эркек кайсы куракта болбосун, өзүн башкалардан жакшыраак, күчтүүрөөк, ийгиликтүү, тезирээк, бай жана татыктуураак экенин далилдөөгө умтулат. Атаандаштык белгилүү бир байгени чагылдырат, бул максат, жеңиш, артыкчылыктын акыркы натыйжасы. Атаандаштык – бул ал эрежелерди бузуу менен жакшырган бата. Эркек эрежелерди баалайт, анткени алардын билими башкалардын үстүнөн жеңиштин критерийлерин заматта обочолонтууга мүмкүндүк берет. Күчтүү жыныстагылар эрежелерден баш тартууну алдамчылык катары эмес, жеңиштин сырын табуу жолу, ийгиликке жетүү, башкалардан жогору турууга мүмкүндүк берген катылган чындыктын стратегиясы катары карайт. Экзистенциалдык оюн практикасындагы жеңиш адамга ишенимди, таанууну жана өзүн толук канааттандырууну берет.

Аялдар оюн атаандаштыгын башкача кабыл алышып, оюн формасындагы баарлашуу актысын позитивдүү кабыл алынган коммуникацияга жана конфликттик карама-каршылыкка экиге бөлүп, татыксыз иш катары баалашат. Алсыз жыныстагылар үчүн оюн позитивдүү эмоцияларга багытталган эс алуунун жагымдуу формасы менен байланышкан, мында жоготуу трагедия катары кабыл алынып, оюнду улантууга болгон кызыгуунун жоголушуна алып келет. Эркектер жеңиш үчүн ойносо, анда аялдар биринчи кезекте процесстин өзүн, оюндун фактысын баалайт. Анткени, алар жеңишке жеткенде дагы, оюн процессинин

башка катышуучусунан жеңилүү ызасын сезишет, бул жеке жетишкендиктин салтанатын бир аз начарлатат. Алар үчүн жеңиш, бир нерседеги артыкчылык – бул ийгиликтин символу эмес, келечектеги жетишкендиктеринин мындан аркы өлчөмүнүн бир түрү, ал өз кызыкчылыгы үчүн өркүндөтүлүшү керек. Ал эң мыкты жана эң татыктуу болууга умтулбайт, ошондуктан ойнолуп жаткан окуянын, аракеттин жана башка катышуучулардын абалына жараша белгиленген эрежелерди оңой алмаштырат жана оңдойт. Аял оюн-зоок коомчулугунун бардык мүчөлөрү позитивдүү маанайга ээ болушу керек деген шылтоо менен көңүл ачууну каалайт, анткени ал өзүнүн жеңиштерине жана жеңилүүсүнө гана эмес, башка оюнчулардын жетишкендиктерине да кубанат. А.Менегетти мындай деп жазат: «Аялдардын жүрүм-турумунун айырмалоочу өзгөчөлүгү – бул жеңишке умтулууда, экинчисин кулатууда, айырмасы жок, эркекпи же аялбы... Ал өзү үчүн эмес, тескерисинче, оюндун өзү үчүн жашайт. Көпчүлүк учурда аны өзүнүн өзүмчүлдүгүнө канааттануу эмес, күрөш, оюндар, театралдуулук диалектикасы өзүнө тартат» [6, 12-б.].

Көптөгөн кылымдар бою ырым-жырымдык оюн-зоок салты аялдын көңүлүн бурдуруунун жана таң калтыруунун бир жолу, эркектин айымдын жактыруусуна, сүйүүсүнө жана таануусуна ээ болуу үчүн жасалма ойлонулган форма катары кызмат кылган. Ырым-жырымдык оюн салты жыныстар ортосундагы өз ара аракеттенүүнүн ар кандай технологияларын камтыйт: стандарттуу эмес жүрүм-турум (кызыктуу суроо, таң калтырган аракет); максатка умтулгандык жана активдүүлүк; маанайды, эмоционалдык абалды көтөрүү үчүн жасалма шарттарды түзүү (гүлдөр, серенадалар, белектер жана иш-аракеттер, каалаган каалоону алдын ала айтуу каалоосу, тандалган адамдын каалоосу ж.б.); демонстративдик көңүл буруудан тандалганга же тандалганга ашыкча басым жасаган кайдыгерликке чейин аң-сезимдүү курулган жүрүм-турум модели; өзүнүн социалдык жана каржылык абалын көрсөтүү; жагымдуу жүрүм-турум, кийим-кече, сырткы көрүнүш ж.б. Буга байланыштуу К.С. Шаров: «Эркек анын эрежеси менен ойноп, жеңгенде гана аялды жеңүү мүмкүн» деп белгилейт [7, 89-б.].

Гендердик оюндун бет ачары эмгек ишмердүүлүгүнүн социалдык-маданий бөлүштүрүлүшү менен башталып, аялдарды альтруизм жана өзүн-өзү өркүндөтүү каалоосу түрткү болгон, ал эми атаандаштык жана өзүмчүл автономияга умтулуу эркектин статусун көрсөттү. «Кылымдар бою алар башчылык кылып, мыйзамдарды иштеп чыгып, согушка катышкан, бирок кыска убакыттын ичинде алардын бийлиги солгундаган» [8, 263-б.]. Заманбап дүйнө аялга үйдө гана эмес, профессионалдык чөйрөдө да өзүн эркек менен бирдей деңгээлде көрсөтүүгө мүмкүндүк берди. Көптөгөн заманбап изилдөөчүлөр адамзаттын күчтүү

жарымы (П. Будье, Э. Бадентер, Д. Бразерс) көрсөткөн «иллюзордук эркектикке» көңүл бурушат. Заманбап маданияттагы эркектер менен аялдар ролдорду алмаштырууга даяр: эркек балага кам көрүү үчүн декреттик өргүүгө чыга алат, ал эми аял ийгиликтүү карьерасын курайт. Эркек менен аялдын ортосундагы тышкы айырмачылыктар да реконструкциядан өттү: гендердик айырмачылыксыз товарлар жана кызмат көрсөтүүлөр түрүндө башка стилди киргизүү ыкчамдуулукту, максат коюуну, ыңгайлуулукту көрсөткөн динамикалык символикалык кодго айланат. Кийим-кечеде, аксессуарларда, косметикада, сырткы көрүнүштө жана башкаларда кошумча нерселерди колдонуу жыныстардын чектерин жоготот.

Массалык маданияттын архетиптери оюн виртуалдык реалдуулуктары менен шартталган жалпы мүмкүнчүлүктөр дүйнөсүнүн идеясын чагылдырган гендердик оюн сценарийлерин түзөт. Үй-бүлөнүн баалуулугу көтөрүлүп, анын ордун кесиптик карьерга, статуска жана кадыр-баркка буруу ээлейт.

Ролдук жүрүм-турум моделдерин тираждоо жана жарнамалоо менен маалыматтык технологиялар эркектер менен аялдардын ортосундагы инсандар аралык мамилелердин башка стандартын белгилейт жана заманбап гендердик, жеке шайкештикти түзүүчү белгилүү бир оюн мотивин түзөт.

Сүйүү, нике жана үй-бүлө түшүнүктөрү иллюзия жана сырткы көрүнүштүн симулятору менен берилип, өзүнүн ачык-айкындуулугун, олуттуулугун жана баалуулугун жоготту. Идеалдуу аял, күйөө деген стереотип салттуу түрдө демографиялык кырдаалды долборлоочу социалдык-маданий институттар тарабынан белгиленет (төрөөнүн азайышы же көбөйүшү, көп балалуу идеалдуу ата-эненин же өзү үчүн жашаган баласыз замандаштын образын жарнамалоо). Милдет, толеранттуулук жана жоопкерчилик үй-бүлөнүн өз ара аракеттенүүсүнүн технологиясы катары заманбап маданиятта жеке бакытты издөө фактору менен алмаштырылды, үй-бүлөлүк өз ара аракеттенүүнүн салттуу формаларынан альтернативдик варианттарга (виргиналдык, сезондук, коммуналдык, ачык, коноктук, гомосексуалдык, жарандык жана башка үй-бүлөлүк мамилелер), бул өзүнүн гендердик ролдорусуз эксперимент жүргүзүүгө мүмкүндүк берет.

Жашоодон позитивдүү эмоцияларды гана күтүү, өз идеалдары жана баалуулуктары үчүн башканы баш ийдирүүгө жана өзгөртүүгө умтулуу көбүнчө карамакаршы жыныстагы замандаштын көңүлүн калтырат. Демек, азыркы күндүк турмушта көп жолуккан бойдоктук феномени, эркин, милдеттенмесиз жашоонун жолу же гомосексуалдык өз ара аракеттенүүнү тандоо жолу катары каралат. Заманбап маданияттын трансгуманизми замандашты өзүн-өзү аныктоонун чексиз мүмкүнчүлүктөрүнө түрткү берет, аны шайкештиктин социалдык-маданий жана биологиялык

абалынын алкактары менен чектелбейт. Заманбап гендердик оюн жүрүм-турумдук стратегияларды түзүп, алар иш-аракет эркиндиги, нормалардан жана тыюу салуулардан чыгуунун жолу, эркек же аял табигый принцибине баш ийүү каралып, мында замандаш өзүнүн реалдуулугун уюштуруп, маанилүүлүгүн ырастайт.

Маданий чөйрө сүйүүгө, үй-бүлө курууга, балалуу болууга, карьера курууга жаш куракты белгилейт. “Жашоодон баарын ал, сен ага татыктуусуң” деген мамиле башканын маанисин жана баалуулугун өзгөртөт. Сүйүү экзистенциалдык феномен катары өзүнүн руханий потенциалын түздөп, массалык көңүл ачуу индустриясынын куралына айланат. Сүйүүнүн заманбап интерпретациясы качуу, жоопкерчилик жана милдетсиз көңүл ачууну каалоо менен толтурулган. Сүйүүгө умтулуу адамдын биологиялык жана социалдык-маданий муктаждыгы болуп саналат. «Чыныгы сүйүү өтө сейрек кездешет, адамдардын басымдуу көпчүлүгү сүйүүнү башынан өткөрбөй, аны туурап гана канааттанышат, өздөрүн сүйөөрүнө ынандырат, чындыгында, сүйүүнүн орун басарына гана ыраазы болушат» [9]. Сүйүүнү күтүп, эңсеп жүргөн замандаштар бүгүн аны көбүрөөк ойноп жатышат.

Заманбап мультимедиялык чөйрө «жаны маданиятты – реалдуу виртуалдык маданиятты жаратат» [10, 351-353-бб.]. Коомдун жана маданияттын оюндашуусу адамды табияты боюнча кокустук болгон чексиз жана башкарылбаган оюн окуяларында аракеттенүүгө багыттайт. Интернет-технологиялар замандашка карама-каршы жыныстагылар менен альтернативалык мамилелерди ойноого эксперимент жүргүзүүгө мүмкүндүк берет. Виртуалдык мейкиндиктеги баарлашуу эркин оюнга айланат, мында замандаш ойноп, өзүн жагымдуураак чагылдырат. И.Гофман Г.Деборанын идеясын иштеп чыгуусу бекеринен эмес, ал «спектакль коомунун» адамынын статусун ырастайт, мында ал потенциалдуу драматург катары башкаларды манипуляциялап, каармандар каалагандай аны уюштурат [11, 211-6.].

Жыйынтык: Ошентип, гендердик оюн эркек менен аялдын маданий коддоруна негизделген оюн

мейкиндигинин эрежелерин белгилөө жана аныктоо менен гендердик шайкештиктин социалдык-маданий конструктору катары кызмат кылат. Заманбап маданияттын тенденцияларынын алкагында гендердик оюн жыныстар ортосундагы теңсиздикти жок кылат, ал эми Интернет гендердик оюнга мейкиндик берип, замандаштарга өздөрүнүн гендердик өзгөчөлүгү менен эксперимент жүргүзүүгө, гендердик мамилелердин альтернативдик сценарийлерин ойноого, гендердик мамилелердин кырдаалын түзүүгө мүмкүндүк берет. Бул факт жеке виртуалдык болмуштун актуалдашуусуна, Мендин виртуалдык образынын күчөшүнө алып келет, ал жеке жана гендердик шайкештиктин чектерин кеңейтет. Ушундан улам «жыныс» бинардык түшүнүгү менен катар «гендер» көптүк түшүнүгү келип чыгат.

Адабияттар:

1. Аббаньяно Н. Структура экзистенции. Введение в экзистенциализм. Позитивный экзистенциализм. - СПб.: Алетейя, 1998. - 507 с.
2. Ковалева Л.И. Феномен гендерной игры в фокусе глобализации. // Вестник КрасГАУ. 2012. - №4. - С. 250-259.
3. Воронина О., Клименкова Т. Гендер и культура // Феминизм и гендерные исследования. Хрестоматия / Под ред. В.И. Успенской. Тверь: Тверской центр истории и гендерных исследований, 1999. - С. 53-61.
4. Тоффлер Э. Шок будущего. - М.: АСТ, 2002. - С. 557.
5. Новикова О.Н. Игровые практики и деконструкция гендерных отношений: антропологический и социокультурный контекст. / Философия и наука. - 2017. - №16. - С. 239-248.
6. Менегетти А. Женщина третьего тысячелетия. / А. Менегетти, Пер. с итальянского Славянской ассоциации Онтопсихологии. М.: ННБФ «Онтопсихология», 2001. - 256 с.
7. Шаров К.С. Гендерные коммуникативные стратегии. Часть 2. // Идеи и идеалы. 2013. №3. - Т.1. - С. 78-90.
8. Бразерс Д. Что каждая женщина должна знать о мужчинах. / Д. Бразерс. пер. с англ. - М.: «Автор», 1993. - 272 с.
9. Красноярова Н.Г., Трубина Н.А. Модальности любви в бытии человека // Наука о человеке: гуманитарные исследования. 2013. - №2(12). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/modalnosti-lyubvi-v-bytii-cheloveka> (дата обращения: 15.04.-2019).
10. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура: пер. с англ. - М.: Изд-во ГУ ВШЭ, 2000. - 607 с.
11. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни. М.: Канон-пресс-Ц:Кучково поле, 2000. - 304 с.